

1.02
Prejeto 11. 3. 2010

UDK 327.2(4-11)"1945/1949"

Žiga Koncilija *

Sovjetizacija Vzhodne Evrope po drugi svetovni vojni

IZVLEČEK

Konec druge svetovne vojne je za svet in Evropo pomenil korenito preoblikovanje geopolitične realnosti. Svet se je razdelil na dva močna bloka z antagonističnimi družbenopolitičnimi, gospodarskimi, kulturnimi in drugimi značilnostmi. ZDA na eni strani je vzpodbujala parlamentarno demokracijo s tržnim kapitalizmom, ZSSR pa je iskala rešitve v ljudski demokraciji, poddržavljanju gospodarstva in odpravi privatne lastnine. V prispevku so orisane države iz vzhodne Evrope, ki so se po "dogovoru" med velesilama znašle pred vrati nove socialistične prihodnosti. Pohod Rdeče armade daleč proti zahodu in z njo vračajoči se komunisti ter hkratna krepitev lokalnih komunističnih partij so omogočili učinkovito in odločno sovjetizacijo teh držav. Avtor se v prispevku posveča prikazu procesov politične sovjetizacije Poljske, Češkoslovaške, Madžarske, Romunije in Bolgarije. Sovjetizacija, ki je v grobem potekala v treh fazah, je bila odvisna od številnih notranjih in zunanji dejavnikov, zato se je do neke mere od države do države razlikovala, vendar pa je bil zaključek povsod enoten. Te države so postale del Vzhodnega bloka in sovjetski satelit.

Ključne besede: Evropa, blokovska delitev, Vzhodni blok, sovjetizacija, komunizem, socializem, Poljska, Češkoslovaška, Madžarska, Romunija, Bolgarija

ABSTRACT

SOVIETISATION OF EASTERN EUROPE AFTER WORLD WAR II

For the world as well as Europe the end of World War II meant a radical transformation of the geopolitical reality. The world was divided into two strong blocs with antagonistic socio-political, economic, cultural and other characteristics. On one hand, the United States encouraged parliamentary democracy with market capitalism, while the USSR sought solutions in the people's democracy, nationalisation of economy and abolishment of private property. The following contribution outlines the Eastern European countries that found themselves at the threshold of the new socialist future following the "agreement" between the superpowers. The march of the Red Army far towards the west and with it the returning communists and simultaneous strengthening of the local Communist Parties enabled the effective and decisive Sovietisation of these countries. In his contribution the author focuses on the depiction of the processes of the political Sovietisation of Poland, Czechoslovakia, Hungary, Romania and Bulgaria. Sovietisation, which roughly took place in three stages, depended on many internal and external factors. Therefore it differed from country to

* Univ. dipl. zgodovinar in politolog, mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: ziga.koncilija@inz.si

country up to a certain degree, but the outcome was the same everywhere. These states became a part of the Eastern Bloc - Soviet satellite states.

Key words: Europe, bloc division, Eastern Bloc, Sovietisation, communism, socialism, Poland, Czechoslovakia, Hungary, Romania, Bulgaria

"Zapuščina druge svetovne vojne - in predvojnih desetletij ter vojne pred tem - je vlade in ljudstva Vzhodne in Zahodne Evrope postavila v težko situacijo, kako se najbolje organizirati, da se izognejo vrnitvi v zgodovino. Ena možnost - nadaljevanje radikalnega programa gibanj ljudske fronte iz tridesetih - je bila sprva zelo popularna v obeh delih Evrope. V Vzhodni Evropi je bila neke vrste radikalna preobrazba neizogibna."¹

Tistega 9. maja 1945, ko se je na evropski celini končala največja morija v zgodovini človeštva, so se morale države in njihovi prebivalci spopasti z novo stvarnostjo, zaznamovano z velikimi vojaškimi izgubami, zdesetkano populacijo, porušenimi mesti in infrastrukturo, milijoni zapornikov, beguncev, razseljenih oseb, z bedo, pomanjkanjem hrane in oblačil, streh nad glavo, zlomom pravnih norm ter gospodarskih sistemov, različnimi obračunavanji, povračilnimi ukrepi itn. Nova povojna Evropa je bila z obstojem dveh nasprotujočih si družbenopolitičnih in gospodarskih blokov ter posledično z začetkom hladne vojne razdeljena na dva pola. Težnjo po politični in ideološki polarizaciji Evrope je bilo sicer moč zaznati že med samo vojno, dejansko pa je bila nova razdelitev sveta formalizirana februarja leta 1945 na Jalti in avgusta istega leta v Potsdamu. Tako sta si dve velesili, Združene države Amerike (ZDA) in Zveza sovjetskih socialističnih republik (ZSSR), čeprav sta bili med vojno bolj ali manj uspešno povezani v enotni protifašistični koaliciji, svet razdelili na dva bloka. Na eni strani smo imeli zahodnoevropske države s parlamentarno demokracijo in tržnim gospodarskim sistemom, na drugi strani pa države ljudskih demokracij s planskim gospodarstvom. "Veliki trije" so se poigrali z "igro odstotkov" in države vzhodnega bloka prepustili vplivu ZSSR. V političnem smislu je vojna za nekatere pomenila le rahel odmik od že prej relativno stabilnega in urejenega življenja, čakala jih je samo materialna obnova, za druge pa temeljit pretres in nastanek popolnoma novih družbenopolitičnih in gospodarskih okoliščin.

Večina držav vzhodnega bloka, z izjemo Češkoslovaške, je izšla iz vojne močno poškodovana in izropana ter s številnimi človeškimi žrtvami. Med njimi so bile države "poraženke" (Madžarska, Romunija, Bolgarija), ki so morale poleg tega

¹ Tony Judt: Povojna Evropa 1945-2005. Ljubljana 2007, (dalje Judt, Povojna Evropa) str. 18.

plačevati še visoke reparacije. Predvojne tradicionalne politične elite držav Vzhodne Evrope so bile zdesetkane, med vojno so nekatere sodelovale z okupatorjem, spet druge so delovale podtalno ali pa so pobegnile v London ali Moskvo. Če so se prebivalci vzhodnoevropskih držav pred vojno in med njo spopadali z "izzivi" nacizma, so po drugi svetovni vojni stali pred vrati drugega totalitarizma - komunizma. Po vojni, kakor je bilo med zavezniki sklenjeno, naj bi se sicer povsod izvedle svobodne in demokratične volitve, brž ko bi se politične razmere umirile, vendar pa je bila to le pretveza za komunistični prevzem oblasti. Zahod je to bolj ali manj pasivno opazoval. Države Vzhodne Evrope so v povojnem obdobju doživele temeljite prelome s svojo predvojno politično zapuščino in se hote ali nehote podale v novo družbenopolitično avanturo.²

Poljska, Madžarska, Romunija in Bolgarija so se že v obdobju med obema vojnama soočale s precej podobnimi socialnimi, gospodarskimi in političnimi težavami. Če jim je bil v povojnem obdobju skupen prehod v socializem, jim je bila v predvojnem obdobju skupna gospodarska nerazvitost. Dejansko je šlo za nerazvite agrarne družbe, v katerih je bil delež kmečkega prebivalstva relativno visok: Slovaška in Poljska 63%, Madžarska 55%, Romunija 78% ter Bolgarija 80%. Industrija, kolikor je je pač bilo, je bila večinoma posledica tujih vlaganj. Takšne razmere so klicale po čimprejšnjih reformah in večjih gospodarskih investicijah. Čeprav se je to obljubljalo vse od leta 1919, pa se je z reševanjem zavlačevalo predvsem zaradi političnih razmer. Povsod so demokratične režime v predvojnem obdobju zgodaj zamenjale desničarske diktature, ki so tak razvoj zavirale. Te države so pričakale drugo svetovno vojno industrijsko nerazvite in s šibko parlamentarno tradicijo. Med vojno so se Bolgarija, Romunija in Madžarska priklonile Hitlerju, vstopile v trojni pakt, medtem ko je Poljska doživela eno izmed najbolj tragičnih epizod svoje zgodovine. Razmere v Češkoslovaški so bile precej drugačne. Vojno je dočakala gospodarsko močno razvita, poleg tega pa je imela živahno parlamentarno demokracijo z legalno komunistično partijo. Pred drugo svetovno vojno jo je nacistična Nemčija okupirala, razkosala in gospodarsko izkoriščala. Hitler se je zavedal njenega gospodarskega potenciala, zato se je Češkoslovaška izognila večjim vojnim opustošenjem.³

Del razočaranih ljudi je v medvojnih težkih gospodarskih, socialnih in političnih razmerah prislunil obetajočim socialističnim idejam in jim začel aktivno slediti. Sprva sramežljivo, ob sovjetski podpori s prisotnostjo Rdeče armade (RA) in njenih varnostnih služb, pa pogumneje in odločneje. Mnogim se je zdel socializem dobra alternativa kapitalizmu. Upanje na veliko mednarodno socialistično revolucijo se je sicer začelo že po oktobrski revoluciji 25. oktobra leta 1917,⁴ vendar pa je že kmalu po letu 1923 izgubilo zagon, tako da so se komunisti povsod po Evropi vse do začetka druge svetovne vojne bolj ali manj umaknili v defenzivo. Oblasti so jih prepovedovale, delovali so podtalno ali pa iz tujih držav. Moskva je postala pribežališče številnih "nemočnih" evropskih komunistov. Med obema vojnama je bila komunistična aktivnost šibka v Romuniji in na Madžarskem, nekoliko

² Sten Berglund, Frank Aarebrot: *The political history of Eastern Europe in the 20th Century.* (dalje Aarebrat, *The political ...*) Cheltenham 1997, str. 44.

³ Geoffrey Swain in Nigel Swain, *Eastern Europe since 1945*, London 1993, str. 1-2.

⁴ 25. oktobra po julijanskem (v uporabi v ZSSR, zato oktobrska revolucija) in 7. novembra po (v uporabi pri nas) gregorijanskem koledarju.

močnejša v Bolgariji in na Slovaškem. Na Poljskem in v Romuniji so izgubljali podporo zaradi domnevne protinacionalne drže, saj niso nasprotovali sovjetskim ozemeljskim apetitom. Na Češkoslovaškem so na volitvah v povprečju dosegali okoli 10% glasov. V prvih letih vojne je delovanje komunistov v nemško okupiranih deželah izjemno težko (del Poljske in Češkoslovaške), medtem ko je bilo v Nemčiji naklonjenim državam (Romunija, Bolgarija in Madžarska) nekaj več možnosti. Vendar le tam, kjer je bila predvojna komunistična tradicija močnejša. Vojne razmere so bile tiste, ki so komuniste približale delavskim in kmečkim množicam. Kljub temu je bila večina vzhodnoevropskih komunistov prešibkih, da bi lahko revolucijo izvedli samostojno. Odločilni dejavnik, ki je pretehtal v korist komunističnih strank v obravnavanih državah, je bila Stalinova podpora v obliki gospodarske in politične pomoči ter navzočnost močnega prijatelja RA. Prihod RA je okrepil lokalno komunistično prizorišče, hkrati z njo pa so se iz Moskve v svoje domovine vračali indoktrinirani komunisti,⁵ ki so bili nato nosilci vpeljave socializma po vzoru ZSSR.⁶ Izdatno je pripomogla še nezainteresiranost ali bolje rečeno nemoč Zahoda, zato Judt pravi, da je bila *"neke vrste radikalna preobrazba neizogibna"*.⁷

Proces preobrazbe oz. sovjetizacije omenjenih držav se je začel že med samo vojno in se zaključeval v letih po 1948. Predvsem med letoma 1945 in 1948 je opaziti dramatičen porast komunistične aktivnosti ne samo na ozemljih pod nadzorom ZSSR in njene armade, temveč tudi v Italiji in Franciji, kjer so bili komunisti člani koalicijskih vlad. Vendar pa komunistom v zahodnem bloku nikoli ni uspelo to, kar je uspelo komunistom v državah vzhodnega bloka. ZDA so uporabile vsa razpoložljiva sredstva, da se to ne bi zgodilo na njihovem interesnem območju.⁸ Začetki hladne vojne pomenijo za države Vzhodne Evrope pospešitev sovjetizacije in s tem konsolidacijo politike bloka prek nastanka Informbiroja⁹ septembra 1947 ter Varšavskega pakta¹⁰ maja 1955. Države vzhodnega bloka so postopoma postale nič več kot le sovjetski sateliti, popolnoma odvisni od sovjetske volje.

2. PROCES SOVJETIZACIJE

*"Ta vojna ni kakor vojne v preteklosti; kdor koli zasede ozemlje, na njem tudi uvede družbeni sistem. Vsakdo uvede svoj sistem do tam, do koder seže njegova vojska."*¹¹

⁵ Laszlo Kontler (V: Madžarska zgodovina, Ljubljana 2005) uporablja izraza "moskoviti" in "doma vzgojeni ali lokalni komunisti" (op. a.).

⁶ Swain, *Eastern Europe since 1945*, str. 12-20.

⁷ Judt, *Povojna Evropa 1945-2005*, str. 18.

⁸ Prav tam, str. 3.

⁹ Informbiro je bila kratica za Komunistični informacijski biro (1947-1956), ki je združeval vse komunistične stranke v Evropi. Informbiro je bil namenjen reševanju medsebojnih vprašanj med komunističnimi strankami, dejansko pa nadzoru komunističnih partij s strani Stalina.

¹⁰ Varšavski pakt (1955-1991) je bila vojaška zveza držav vzhodnega bloka, ki so se organizirale kot odgovor na zahodno ustanovitev Nata (1949).

¹¹ Milovan Đilas: Pogovori s Stalinom. V: Judt, *Povojna Evropa 1945-2006*, str. 158.

Stalinova misel je bila povsem jasna. Območja pod sovjetskim vplivom, vzhodno od meje, ki jo je Churchill leta 1946 razglasil za "železno zaveso",¹² je čakala temeljita politična, družbena in gospodarska preobrazba. Cilj ZSSR v drugi svetovni vojni je bil poraz nacistične Nemčije in ponovna vzpostavitev ruske moči. V ta namen naj bi na Zahodu oblikovali varnostno tamponsko območje, zato bširnega pasu med Finsko in Jugoslavijo Stalin ni želel prepustiti zahodnim zaveznikom. Del držav (Litva, Latvija in Estonija) je pripojil neposredno, pri drugih pa so morali uskladiti politične sisteme s sistemom SZ in si tako zagotoviti lojalne vlade. Temu procesu, ki ga E. A. Rees opredeljuje takole, pravimo sovjetizacija:¹³ *"Sovjetizacija vzhodnega bloka vključuje prenos institucij in metod, razvitih v ZSSR, v zelo različna okolja držav vzhodnega bloka po letu 1945."*¹⁴

Cilj sovjetizacije je bil v tem, da naj bi imele države vzhodnega bloka po zaključku procesa poenotene sisteme vladanja, poenoteno ideologijo in gospodarski sistem ter enotno zunanjo in vojaško politiko. Vse seveda z namenom podreditve in lažjega nadzora. Proces politične sovjetizacije je potekal v več fazah. Hugh Seton Watson loči tri. Na začetku se je oblikovala splošna koalicija levih antifašističnih sil, nato je bila oblikovana začasna koalicija, v kateri so komunisti oslabili stranke, ki niso pristale na vodilno vlogo komunistov, v tretji fazi pa je sledila popolna komunistična prevlada z enostrankarskim sistemom.¹⁵

V prvi fazi so komunisti uporabljali taktiko ljudskofrontovskih gibanj iz tridesetih let, ki pa je bila problematična predvsem zaradi odklonilnega stališča držav Vzhodne Evrope do ZSSR in zahtev zahodnih zaveznikov po svobodnih in demokratičnih volitvah. Stalin je moral tako igrati dvojno igro; po eni strani ohranjati dobre odnose z zavezniki, hkrati pa pripravljati teren za postopne preobrazbe držav v socializem. Ponekod je moral brzdati lokalne komuniste, drugod je moral revolucijo pospeševati. Široke ljudskofrontovske vlade so bile običajno sestavljene iz komunistov, socialistov in drugih antifašističnih strank. Namenjene so bile "mehkemu" obračunu s starim režimom, hkrati pa naj bi postopoma izvedle reforme za prevzem oblasti in nenasilne revolucije. Do konca vojne v Evropi maja 1945 so imele takšne vlade domala vse države vzhodnega bloka. Koalicijske vlade so dejansko predstavljale samo sredstvo komunistov za nenasilno prevzemanje oblasti. Na prvi pogled se je zdela takšna taktika zapletena, vendar pa je bilo, kakor se je izrazil nek mlad vzhodnonemški komunist, *"čisto jasno - moralo se je sicer zdeti demokratično, vseeno pa smo morali imeti vse pod kontrolo"*.¹⁶

Od leta 1945 do 1947/48 so vladali komunisti v zavezništvu z drugimi levimi, sredinskimi ali kmečkimi strankami. V tej drugi fazi je bil bistven predvsem nadzor, zato so se usmerili na pridobitev represivnega aparata (vojska, varnostne službe,¹⁷ policija, sodstvo) ter na ključna ministrstva (notranje, mediji, pravosodje

¹² Izraz železna zavesa prvič uporabi v govoru z naslovom "Sredstva miru" 5. marca 1946 na Univerzi Westminster, Fulton, Missouri.

¹³ Sovjetizacija je sicer kompleksnejši pojem, ki vsebuje različne ravni preobrazbe neke družbe. Tako lahko znotraj tega pojma govorimo o politični, gospodarski ali kulturni sovjetizaciji. V članku govorim predvsem o politični sovjetizaciji.

¹⁴ E. A. Rees: *The Sovietization of Eastern Europe. V: The Sovietization of Eastern Europe - New perspectives on the postwar period.* Washington 2008, str. 1.

¹⁵ R. J. Crampton: *Eastern Europe in the Twentieth Century.* London, New York 1997, str. 211.

¹⁶ Crampton, *Eastern Europe in the Twentieth Century*, str. 211.

¹⁷ Obveščevalne službe oblikujejo po vzoru SZ: Securitate (Romunija), Komite državne varnosti (Bolgarija), AVH (Madžarska), SB (Poljska), St.B (Češkoslovaška).

in kmetijstvo). Ni pa se jim še mudilo pri polastitvi funkcij predsednikov, premierjev ali zunanjih ministrov. Ta mesta so prepuščali koalicijskim partnerjem in s tem ustvarjali varljiv videz demokratičnosti, kar je zadostovalo za pomiritev zahodnih opazovalcev. Po oblikovanju koalicij so začeli s t. i. "taktiko salame"¹⁸ slabiti koalicijske partnerje. Kjer je bila pot težja, so prek represivnega aparata izvajali politični pritisk, sprva prikrito, nato z odkrito represijo in terorjem: klevetanja, grožnje, pretepanja, odvzemi prostosti, sodni procesi (predvsem z obtožbami kolaboracije), zaporne kazni, umori itn. S terorjem so zlomili močne kmečke, liberalne in druge tradicionalne stranke, nekatere pa so preprosto prepovedali. Po obračunu s tradicionalnimi strankami so se usmerili v obračun z dotedanjimi zavezniki - socialnimi demokrati. Pri njih so igrali na karto združitve in jih na ta način onesposobili. Februarja 1948 se je to zgodilo v Romuniji, avgusta 1948 na Madžarskem, Češkoslovaškem in v Bolgariji, decembra 1948 še na Poljskem. Potem ko so "utišali" glavne nasprotnike, so seveda uspešno nastopili na volitvah in s tem dokončno legitimirali oblast. Sledilo je oblikovanje vlad v katerih je komunistična stranka prevladovala, koalicijske partnerje pa so zreducirali na formalne in prazne vloge. Vzporedno s prehodom iz združenih frontovskih koalicij v komunistični monopol nad oblastjo in z razmahom hladne vojne se je strategija ZSSR spremenila v radikalno politiko državnega nadzora. Vključno z intenzivnim vsiljevanjem stalinističnega modela sovjetizacije, uničevanjem srednjega sloja in čistk ter obračunavanja z nasprotniki, kolektivizacijo, podražavljanja industrije in hitrega razvoja težke industrije.¹⁹

ZSSR je nadzirala procese sovjetizacije držav v Vzhodni Evropi prek Rdeče armade,²⁰ varnostnih služb, vladnih in strankarskih teles ter gospodarskih subjektov. Glavni nosilci sovjetizacije so bili večinoma v Moskvi indoktrinirani komunisti, t. i. moskoviti. Na Madžarskem je bil to Matjas Rakosi, v Bolgariji Georgi Dimitrov, v Romuniji Gheorghe Gheorghiu Dej, na Poljskem Boleslaw Bierut in na Češkoslovaškem Klement Gottwald. Države novih ljudskih demokracij so zvesto, čeprav s počasnejšim tempom, sledile sovjetskemu modelu razvoja. Družbena osnova je bila od države do države različna. Na Češkem in v Bolgariji je imela na primer vpeljava socializma široko javno podporo, na Poljskem in Madžarskem pa je bila podpora majhna.²¹

Procesi sovjetizacije niso povsod potekali enotno in gladko, saj so bili odvisni od številnih tako notranjih, kot zunanjih dejavnikov: od predvojne stopnje demokracije in političnih razmerij, predvojne moči komunistov pa do nadzora nad represivnim aparatom in oboroženimi enotami.²² Na procese sovjetizacije je vplival status posamezne od držav (poraženka ali zmagovalka) in ne nazadnje (ne)aktivnost zahodnih zaveznikov. Berglund loči štiri modele prevzema oblasti. Za prvi, Leninov model (na Češkoslovaškem), so bili značilni konflikti med političnimi elitami in močna komunistična partija. Za drugi model t. i. marionetnega režima

¹⁸ Matjas Rakosi tako cinično poimenuje postopno izločevanje političnih tekmecev.

¹⁹ Judt, *Povojna Evropa*, str. 159-163.

²⁰ Čeprav ni bila vedno prisotna tam, kjer so se izvajali komunistični prevzemi oblasti (Jugoslavija, Albanija, Bolgarija, Češkoslovaška).

²¹ Rees, *The Sovietization of Eastern Europe*, str. 11.

²² ZSSR umakne RA iz Češkoslovaške leta 1945 in iz Bolgarije leta 1947. Vendar pa ohranja baze v NDR, Romuniji, na Poljskem in na Madžarskem, predvsem za ohranjanje linij komunikacij.

(Estonija, Latvija, Litva, NDR) so bile značilne delegitimirane politične elite centra in desnice, šibki komunisti ter močna prisotnost Rdeče armade. Za tretji, sovjetski imperialistični model ali t. i. vodeno demokracijo (Poljska, Madžarska, Romunija, pogojno Bolgarija, kajti komunisti so bili tam relativno močni) so bili značilni konflikti med političnimi elitami, šibki komunisti ter močna prisotnost Rdeče armade. Za četrti, partizanski, model (Jugoslavija, Albanija), ki sodi v razpravo o sovjetizaciji le deloma, pa je bilo značilno, da so bili protikomunistični elementi oslavljeni in očiščeni že med vojno in po njej ter močni komunisti s svojo številčno partizansko vojsko.²³ Poljska, Madžarska, Romunija in deloma Bolgarija predstavljajo nekakšen "mainstream" sovjetizacije ob močnem vpletanju ZSSR in prisotnosti Rdeče armade. Jugoslovanski in albanski komunisti pa so izvajali revolucijo prek narodnoosvobodilnega boja z lastnimi partizanskimi silami. Ob koncu vojne je bil tam socializem dejansko že vpeljan in je služil kot zgled revolucije "od spodaj" drugim državam vzhodnega bloka. V Vzhodni Nemčiji se z revolucijo ni mudilo, Češkoslovaška pa je izšla iz vojne z močnimi socialnimi demokrati in s komunisti, sposobnimi samostojne revolucionarne akcije.²⁴ Crampton ugotavlja, da so se prevzemi oblasti najprej izvedli v industrijsko najmanj razvitih državah in obratno - najkasneje v najbolj razvitih državah.²⁵

3. POLJSKA

*"Tri korake levo kakor vojak."*²⁶

Za Stalina je bil povojni položaj Poljske povsem jasen. Poljsko vzhodno mejo naj bi premaknili daleč proti zahodu, državo etnično homogenizirali in jo sovjetizirali. Značilnosti poljske različice sovjetizacije sta bili v močni prisotnosti Rdeče armade ter šibkem komunističnem gibanju, ki ga je bilo treba zgraditi skorajda iz nič. Največje ovire poljskih komunistov pri prevzemu oblasti pa so bile stare politične elite z vojsko, predvsem agrarna stranka. Kljub temu pa ni bil, tudi zaradi tihega privoljenja zahodnih zaveznikov, prehod v socializem nikdar vprašljiv.²⁷

Med drugo svetovno vojno najhuje prizadeta Poljska je bila po sporazumu Ribbentrop-Molotov²⁸ razkosana med Nemčijo in ZSSR. Vlada je zbežala v izgnanstvo, sprva v Pariz in kasneje v London, kjer je vodenje prevzel general Władysław Sikorski. Obe okupacijski sili sta nad poljskim prebivalstvom izvajali hud in oster teror. Na nemškem okupacijskem območju je nanj odgovarjalo poljsko odporiško gibanje, lojalno vladi v izgnanstvu. Bilo je eno bolj zanimivih v Evropi, saj je vključevalo vojaško silo Armia Krajowa (AK), kakor tudi pravo podtalno državo (Polskie Państwo Podziemne - PPP). Vodil jo je delegat poljske vlade v izgnanstvu, na čelu pa je bil svet, ki je zastopal pet ključnih predvojnih opo-

²³ Berglund, *The political history of Eastern Europe in the 20th Century*, str. 65.

²⁴ Prav tam, str. 48.

²⁵ Crampton, *Eastern Europe in the Twentieth Century*, str. 215.

²⁶ Richard Frucht: *Encyclopedia of Eastern Europe - From the congress of Vienna to the fall of communism*. New York/London 2000, str. 524.

²⁷ Frucht, *Encyclopedia of Eastern Europe*, str. 131.

²⁸ Ribbentrop-Molotov pakt ali pogodba o nenapadanju med Nemčijo in SZ. Podpisana je bila 24. avgusta 1939 in je bila v veljavi do nemškega napada na SZ, 22. junija 1941. S to pogodbo sta si glede na tajne protokole državi podpisnici razdelili Poljsko.

zicijskih strank. Kljub ostri politiki tudi na sovjetskem okupacijskem območju, je britanska vlada, predvsem zaradi popuščanja Stalinu, silila Sikorskega v ohranjanje dobrih odnosov s Sovjeti. Tako so Poljaki in Sovjeti julija 1941 podpisali sporazum, ki je med drugim okrepil sodelovanje v boju proti Nemčiji, določal ustanovitev poljske divizije znotraj Rdeče armade, rešitve vprašanja meje pa so odložili. Z nadaljevanjem vojne je Stalin vedno bolj pritiskal na vlado v izgnanstvu glede vprašanja vzhodne meje, hkrati pa pripravljaval "moskovitsko" vlado in podpiral delovanje lokalne komunistične stranke²⁹ in njene Armie Ludowe (AL). Po odkritju žrtev pokola v Katinu aprila 1943 in ko so protisovjetski Poljaki, tako kot nacisti, zanj obtožili Sovjetsko zvezo, je Stalin dokončno prekinil odnose z vlado v Londonu. Sledila so pogajanja o meji. Poljaki so nasprotovali sovjetskim zahtevam, vendar so jim Britanci obrnili hrbet, saj so menili, da bi morala meja potekati po Curzonovi liniji.³⁰ Tako sta Sikorski in po letu 1943 njegov naslednik, vodja močne Poljske kmečke stranke (PKS) Stanisław Mikołajczyk, pristala na prehod vzhodnih ozemelj k ZSSR,³¹ v zameno za pripojitev zahodnih ozemelj na škodo Nemčije. Z izjemo komunistov je bilo poljsko javno mnenje odločno proti takšni rešitvi. Churchill je Stalinu popuščal, ker je verjel, da bo v zameno pristal na oblikovanje demokratične neodvisne poljske vlade pod vodstvom Mikołajczykove stranke. Na teheranski konferenci konec 1943 je Churchill tako predlagal premik Poljske na zahod, "*tri korake levo kakor vojak*," na kar je Stalin pristal in s tem je bila ozemeljska usoda Poljske začrtana.³²

Medtem so začeli novembra 1943 Gomulkovi komunisti pogajati s socialisti o oblikovanju enotne ljudske fronte okoli t. i. domovinskega narodnega sveta (DNS), vendar pa so ozemeljska vprašanja in predvojna "neomadeževanost" tradicionalnih strank preprečevali oblikovanje širše koalicije, zato so se komunisti usmerili v taktiko ljudske fronte "od spodaj". Treba je omeniti, da proces sovjetizacije med Moskvo in Varšavo sprva ni bil dobro usklajen. Stalin je na začetku leta 1943 na pobudo zveze poljskih patriotov znotraj Rdeče armade oblikoval ločeno poljsko divizijo (Tadeusz Kosciuszko) s 100.000 možmi, ki je bila veliko močnejša od domače PDS z Armijo Ludowo. Vzporedno s tem so v Moskvi ustanovili že omenjeni centralni biro (CB) poljskih komunistov kot alternativo PDS. Med "moskoviti" in lokalnimi komunisti je prišlo do razhajanj glede vprašanja odnosa do tradicionalnih strank. Dodatno so se zadeve zaostriale zaradi Gomulkovih pogajanj s socialisti. Stalin je poslal Bolesława Bieruta in mu ukazal prekinitev pogajanj, saj je menil, da je nadzor nad DNS veliko pomembnejši kot pa sporazum s socialisti. Pomladi 1944 se je tako odvijal boj med lokalnimi komunisti in "moskoviti". Gomulka je kljub temu nadaljeval pogajanja s socialisti v želji po ustanovitvi skupne koalicijske DNS. Stalin je interveniral in podprl Bieruta, ta pa se je že odločil za vojaški poseg. Julija 1944 je Rdeča armada prečkala Curzonovo linijo in s tem omogočila izvedbo socialistične revolucije. DNS se je preimenoval v Poljski komite za narodno osvoboditev (PKNO) in septembra 1944 prevzel pooblastila

²⁹ Takrat še pod imenom Poljska delavska stranka (PDS). Vodil jo je Władisław Gomułka.

³⁰ Curzonova linija je bila demarkacijska linija med drugo poljsko republiko in boljševiško Rusijo prvič predlagana decembra 1919. Linija naj bi tekla vzhodno od Przemysla in zahodno od Lviva.

³¹ Razen mest Lwów in Wilna.

³² Frucht, *Encyclopedia of Eastern Europe*, str. 524.

Sejma.³³ PKNO, sicer bolje poznan kot "lublinski komite", so podprli deloma le socialisti, ostale tradicionalne stranke pa ne.³⁴

Stalinovi načrti o sovjetizaciji Poljske so bili jasno razvidni že prej. Predvsem pa je to razvidno iz dogajanj ob varšavski vstaji (avgusta in septembra 1944), ko je, ne samo da je opazoval uničevalni nemški pohod, temveč je medtem s pomočjo NKVD in vojske izvajal aretacije in streljanja uradnikov podtalne države ter poveljnikov Armije krajove. Kruto zatrta varšavska vstaja je dejansko predstavljala ključno točko, saj sta bili Armija krajova in podtalna administracija takrat oslabiljeni do takšne mere, da nista mogli več nasprotovati PKNO. Na jaltski konferenci februarja 1945 so nato potrdili poljsko-rusko mejo po Curzonovi liniji s kompenzacijami na račun Nemčije. Potrdili so tudi sovjetski predlog postopka za ustanovitev demokratične poljske začasne vlade, sestavljene iz komunistične PDS, članov prozahodne poljske vlade v izgnanstvu in članov Armije krajove. Zopet so se pojavljali sovjetski pritiski, ko je Molotov v Moskvi, kjer so bili sklicani politiki, prepovedal udeležbo "nezaželenim politikom", NKVD pa je marca 1945 zapirala poljske politične voditelje in poveljnike Armije krajove. Junija 1945 je v opozorilo opoziciji sledilo sojenje "16-erici",³⁵ medtem pa se je Mikolayczyk,³⁶ kompromisna rešitev Zahoda in ZSSR, pogajal s člani PKNO o oblikovanju začasne vlade.³⁷

V novi začasni vladi narodne enotnosti je junija 1945 dobila Mikolayczykova PKS samo štiri od 24 sedežev, poleg tega pa so si komunisti zagotovili vsa ključna ministrstva represivnega aparata z nadzorom tajnih služb vred. V upanju na nove res svobodne volitve so zahodni zavezniki to vlado priznali. Toda do volitev, na katere so polagali vse svoje upe ne samo zavezniki, temveč tudi večina Poljakov, je prišlo šele čez leto in pol. Medtem pa so lahko komunisti pripravili teren za dokončen prevzem oblasti. Potekala je prava državljanska vojna med Armijo krajovo in veterani ter poljskimi komunistično vodenimi oboroženimi silami. Komunisti so s podporo socialistov pritiskali predvsem na PKS; njihove člane so ustrahovali, zapirali in pobijali. Junija 1946 je sledil t. i. referendum "3 x DA" na katerem so postavili vprašanja ali ljudje podpirajo abolicijo senata, nov gospodarski sistem, podržavljanje gospodarstva in ali želijo, da je nova zahodna meja dokončna. Mikolayczykova stranka je pričakovala množično podporo in hud poraz PDS, vendar so referendum komunisti, na katerem so dobili le tretjinsko podporo, ponaredili in razglasili zmago.³⁸

Končno je nastopil čas volitev. Januarja 1947 je Mikolayczyk pričakoval več kot 50% glasov, zato je PKS samozavestno zavračala koalicijo s komunisti in socialisti. Komunisti so to razumeli kot vojno napoved. Volilna kampanja 1946/47 se je spremenila v hud boj med komunisti in njihovimi zavezniki v Demokratičnem bloku na eni strani ter Mikolayczykovo PKS na drugi. Na režiranih volitvah je Demokratični blok slavil z okoli 80%, Mikolayczykova stranka pa je dobila le 10%

³³ Norman Davies: *God's playground, A history of Poland*. Oxford, New York 2005, str. 413.

³⁴ Swain, *Eastern Europe since 1945*, str. 39-42.

³⁵ T. i. sojenje 16-erici v Moskvi je bil politični proces proti 16 voditeljem poljske podtalne države. Sovjeti so člane, med katerimi sta bila npr. vrhovni poveljnik AK Leopold Okulicki in minister za notranje zadeve Adam Bien, obsodili na podlagi obtožb kolaboracije z Nemci, terorizma, sabotaž itn.

³⁶ Stanisław Mikolayczyk je bil vodja najmočnejše Poljske kmečke stranke (PKS), novembra 1944 je odstopil z mesta premiera vlade v izgnanstvu in se vrnil na Poljsko.

³⁷ Frucht, *Encyclopedia of Eastern Europe*, str. 525.

³⁸ Swain, *Eastern Europe since 1945*, str. 43-46.

glasov. Kljub temu je obstoj te opozicije skrbel komuniste, zato so pretežni del leta 1947 posvetili seriji kampanj za njeno popolno uničenje. Številni simpatizerji Mikolajczykove stranke so bili zaprti, sam Mikolajczyk pa je končno oktobra 1947 v strahu za življenje zbežal. Staro in močno stranko Jozefa Pilsudskega, Poljsko socialistično stranko, so komunisti s svojo taktiko "salame" sprva razbili in nato podredili. Nova ustava iz februarja 1947 je odprla pot za poenotenje poljskega partijskega sistema po vzoru ostalih vzhodnoevropskih modelov sovjetizacije. Poljska je postala partijska država in satelit ZSSR. Začelo se je obdobje stalinistične totalitarne oblasti.³⁹

4. ČEŠKOSLOVAŠKA

*"Most med nekomunističnim Zahodom in komunističnim Vzhodom."*⁴⁰

Kakor ugotavlja Sten Berglund, je prišlo do sovjetizacije Češkoslovaške mirno in z ljudskim konsenzom.⁴¹ Igor Lukes pa izpostavlja tri temeljne značilnosti češkoslovaške različice poti v socializem. Prvič, nosilci sovjetizacije so bili domači komunisti. Že od aprila 1945 so lahko prek nadzora nad notranjim ministrstvom nadzorovali opozicijo. Stalin tako ni imel večje potrebe po posredovanju. Drugič, država je izšla iz vojne močno naklonjena socializmu, saj je večina čeških politikov z levega in desnega pola podpirala zavezništvo med Češkoslovaško in ZSSR. In tretjič, "zasluga" zahoda za sovjetizacijo Češkoslovaške je tam morda najbolj očitna.⁴²

Za razumevanje "zgodbe" sovjetizacije Češkoslovaške, se je treba vrniti v predvojni čas. Predsednik države Edvard Beneš je zaradi pritiskov odstopil in zapustil državo že oktobra 1938; zamenjal ga je Emil Hacha, premier pa je postal Rudolf Beran. Z novo desno vlado sta poskušala reševati ostanke češkoslovaške neodvisnosti. Del, poseljen s sudetskimi Nemci, je bil izgubljen že septembra 1938 ob podpisu "izdajalskega" Münchenskega sporazuma, Slovaška je postala marionetna država, podkarpatsko Rutenijo so si "privoščili" Madžari. Marca 1939 je Nemčija okupirala še preostalo Češkoslovaško in razglasila Češko-moravski protektorat, kjer je vladal Hacha z omejenimi pooblastili, dejansko pa so protektorat vodili nemški namestniki.⁴³ Češke dežele so izkusile sorazmerno "mehko" obliko okupacije, res je, da jih je čakal načrt asimilacije, deportacij in postopnega iztrebljanja populacije, vendar pa so se Nemci hkrati zavedali vrednosti češke industrije.⁴⁴ Češki odpor je bil zmeren z gverilskimi aktivnostmi in drugimi oblikami oboroženega odpora, vrhunec je dosegel maja 1942 z ubojem Reichsprotektorja Reinharda Heydricha v Pragi. Sledile so hude represalije, začeni s tisto v Lidicah,⁴⁵ tako

³⁹ Berglund. *The political history of Eastern Europe in the 20th century*, str. 58-59.

⁴⁰ Otto Ule, *Czechoslovakia*, str. 117. V: Teresa Rakowska-Harmstone, *Communism in Eastern Europe*, Manchester University press 1984, Manchester.

⁴¹ Prav tam, str. 54.

⁴² Igor Lukes, *The Czech road to Communism*. V: Norman Naimark in Leonid Gibianskii, *The establishment of communist regimes in Eastern Europe 1944-49*. Colorado 1997, str. 244

⁴³ Frucht, *Encyclopedia of Eastern Europe*, str. 169.

⁴⁴ Jaroslav Krejčí in Pavel Machonin: *Czechoslovakia 1918-92, A laboratory for social change*. ZDA 1996, str. 141.

⁴⁵ Lidice je bila manjša vas nekaj kilometrov od Prage. Kot povračilni ukrep zaradi uboja Heydricha je bila vas popolnoma uničena, zverinsko pobitih pa je bilo 340 ljudi (192 mož, 60 žensk in 88 otrok).

da je bilo po tem, razen podtalne dejavnosti komunistov,⁴⁶ odporniško gibanje izkoreninjeno vse do vsesplošne vstaje ob koncu vojne. Takrat so se različne skupine oborožile z nemškim orožjem, napadale umikajočega se okupatorja in ob tem doživljale velike izgube. Zahodni zavezniki so jim ponovno obrnili hrbet česar Čehi, že tako razočarani nad njimi, po vojni niso pozabili. Češkoslovaška je med vojno, glede na druge države Srednje in Vzhodne Evrope, utrpela relativno majhno škodo z okoli 55.000 žrtvami.⁴⁷

Med letoma 1940 in 1945 so zavezniki kot legitimno priznavali Beneševo vlado v izgnanstvu, hkrati pa jo je podpirala tudi češka komunistična partija. Beneš je pozival k aktivnemu odporu in iskal podporo zaveznikov, vendar pa se je razočaran nad njihovo pasivnostjo zatekel pod plašč ZSSR. Že leta 1943 so v Moskvi s posredovanjem Gottwalda podpisali dvajsetletno pogodbo o prijateljstvu. Aprila 1945 pa so v Košicah slovesno razglasili novo vlado, ki je vključevala velik del komunistov, predvsem na račun izključene kmečke stranke in s tem jasno nakazali družbenopolitično prihodnost države. V vlado so bili poleg komunistov in socialistov vključeni še Narodna socialistična stranka (NSS), Katoliška ljudska stranka (KLS) in Slovaška demokratska stranka (SDS).⁴⁸

Do oktobra 1945 so se iz države umaknile tako enote zahodnih zaveznikov kot sovjetske enote. Prva naloga povojne vlade in predsednika Beneša je bila obračun z dejanskimi in namišljenimi kolaboranti. Tako so, kot kolektivno krive, izgnali okoli 3 milijona sudetskih Nemcev. Podkarpatsko Rutenijo je pripojila ZSSR, Slovaška pa je, kljub drugačnim obljubam, dobila le regionalno avtonomijo. Beneš se je odmaknil od Zahoda in gradil politiko z "bratsko" ZSSR. Kakor je bilo določeno v dogovoru iz Košic, naj bi Češkoslovaška odražala kompromis med komunizmom in nekomunizmom. To je bilo tudi v skladu z javnim mnenjem, ki ni pozabilo Münchenskega sporazuma iz 1938 in dogodkov iz maja leta 1945.⁴⁹

Po koncu vojne je začela, izkoriščajoč dane okoliščine, češka komunistična partija hitro in učinkovito povečevati moč in vpliv. Na prvih povojnih volitvah maja 1946 so dobili že okoli 38% glasov, skupaj s socialisti pa so tvorili večinskih 51% glasov ali 114 sedežev. V lokalnih in okrožnih komitejih so pridobili okoli 44% sedežev, 35% direktorskih položajev podržavljenih podjetij ter nadzor nad represivnim aparatom. Generalni sekretar čeških komunistov Gottwald je že postal premier. Na začetku so bili komunisti zmerni v svojih zahtevah tako v domači, kot zunanji politiki. Berglund ugotavlja, da bi bila že takrat možna mirna izvedba revolucije, vendar pa so se komunisti raje lotili postopnega prevzema. Obdržali so široko koalicijo petih strank, seveda z močnejšim položajem KP. Politična platforma nove vlade je bila zmerna. Gottwald je govoril o sobivanju podržavljene industrije in privatnega sektorja ter o "poti v socializem", ki se bo razlikovala od sovjetske poti. Sočasno so vse ključne institucije zapolnjevali z lojalnimi komunisti. Poleti 1947 je vlada sprejela Marshallov načrt, vendar ga je bila zaradi sovjetskega pritiska prisiljena v enem tednu zavrnila, kar jo je že potrjevalo kot sovjetski satelit.

⁴⁶ Že decembra 1938 so oblasti prepovedale Komunistično partijo Češkoslovaške (KP CZ), zato vodja Klement Gottwald in drugi komunisti bežijo v ZSSR, kjer so nadaljevali s svojimi antifašističnimi aktivnostmi.

⁴⁷ Frucht, *Encyclopedia of Eastern Europe*, str. 169.

⁴⁸ Prav tam, str. 170.

⁴⁹ Prav tam, str. 171.

Na ustanovnem sestanku Informbiroja septembra 1947 je ZSSR kritizirala češko-slovaško pot v socializem. KP Češke je to razumela kot znak za pospešitev sovjetizacije, zato je Gottwald začrtal politiko postopnega pritiska na nekomuniste in čistke v varnostnih službah. Druge stranke so na to odgovorile z odhodom iz vlade, kar pa je bila seveda usodna poteza. Gottwald je prevladal nad predsednikom Benešem in ključna ministrstva zapolnil s svojimi možmi. Ta "državni udar" je februarja 1948 omogočil komunistom izločitev še zadnjih ostankov pluralizma. Maja 1948 je bil vpeljan sistem enojne liste, SDP se je junija 1948 združila s komunisti, druge stranke so bile priznane kot lojalne, seveda če so pristale na vodilno vlogo KP Češke.⁵⁰

Geoffrey Swain glede prevzema oblasti ugotavlja podobno, ko meni, da so bili komunisti skupaj s socialisti po prihodu RA že oktobra 1944 pripravljeni prevzeti oblast, vendar se je Gottwald temu odrekel in poslušal Stalina. Ta je zahteval široko koalicijsko vlado iz dogovora z zavezniki iz leta 1943. Kdaj naj bi komunisti prevzeli oblast, ni bilo povsem jasno. Gottwald je zasnoval pot komunističnega prevzema oblasti prek konsolidacije partijskega položaja v nacionalnih svetih, vpliva nad pomembnimi ministrstvi, izgradnje varnostnega aparata in dela znotraj sindikalnih gibanj. Zgodila naj bi se "*postopna revolucija par excellence, revolucija s pridobitvijo direktorskih položajev poddržavljenih podjetij in z manipulacijo šefov policije*".⁵¹ Češkoslovaška revolucija je bila plod skupnega dela komunistov, socialistov in drugih strank pod vodstvom predsednika Beneša. Komunistom je preostala izključno naloga postopne krepitve znotraj te strukture, kar jim je februarja 1948 tudi uspelo.⁵²

5. MADŽARSKA

*"Obdobje sovjetizacije je bilo za Madžare boleča preizkušnja družbene in politične morale, ki je le še povečala zmedo, podedovano iz preizkušeni polnih desetletij med obema vojnoma."*⁵³

Vse od Bela Kunove socialistične republike leta 1919 Madžarska ni predstavljala plodnih tal za levi radikalizem in komunisti po vojni ne bi prevzeli oblasti, če ne bi bilo prisotnosti Rdeče Armade in zaradi statusa poraženke postavljene Zavezniške nadzorne komisije (ZKK), ki so jo dejansko obvladovali Sovjeti. Šibkost Komunistične partije Madžarske (KPM) je bila predvsem posledica dolgoletnega delovanja v ilegali in osamljenosti med prebivalstvom, poleg tega so jo pestila notranja nesoglasja in razdelitev med "moskovite" in lokalne komuniste ter zahodne emigrante, predvsem veterane španske državljanske vojne. Ob koncu leta 1944 je štela KP Madžarske le okoli 3000 članov, največja Stranka malih posestnikov (SMP) pa več kot 900.000 članov.⁵⁴ Z odločnim nastopom do volitev novembra 1945 pa je uspelo komunistom oblikovati množično stranko s polmilijskim članstvom.⁵⁵

⁵⁰ Berglund, The political history of Eastern Europe in the 20th Century, str. 54-57.

⁵¹ Swain, Eastern Europe since 1945, str. 48.

⁵² Prav tam, str. 48-49.

⁵³ Laszlo Kontler: Madžarska zgodovina. Ljubljana 2005, str. 313.

⁵⁴ Kontler, Madžarska zgodovina, str. 315.

⁵⁵ Berglund, The political history of Eastern Europe in the 20th Century, str. 59-60.

Madžarska je dočakala konec druge svetovne vojne z milijon žrtvami in 40% uničenega nacionalnega premoženja.⁵⁶ KP Madžarske je bila relativno pasivna in se ni priključila prvooblikovanemu protinacističnemu gibanju konec leta 1942 sestavljenemu iz močne Stranke malih posestnikov (SMP) in "kmečkega zavezništva" pod vodstvom Ferenc Nagya. Porast aktivnosti KP Madžarske pod vodstvom Laszla Rajka sovпада šele z nemško okupacijo marca 1944 in kasneje s prihodom Rdeče armade decembra istega leta.⁵⁷ Takrat so SMP, KPM, Socialni demokrati (SD), Narodna kmečka stranka (NKS) in Meščanska demokratska stranka (MDS) skupaj začeli s prvo fazo sovjetizacije, ko so ustanovili madžarsko Narodno fronto neodvisnosti (NF). Ta je zaprosila zaveznike za pomoč pri vzpostavljanju demokratičnega političnega sistema, ki naj bi temeljil na zemljiški reformi in zasebnem podjetništvu, hkrati pa se je zavezala, da se bo odpovedala ozemeljskim zahtevam do sosednjih dežel, da bo razpustila vse fašistične organizacije ter poklicala na odgovor tiste, ki so bili odgovorni za madžarsko medvojno politiko. Zavezniki so NF priznali in ji dovolili, da je pripravila vse potrebno za sklic začasne narodne skupščine. Člani skupščine so nato izvolili začasno vlado narodne enotnosti, ki jo že prej odobrila tudi Moskva. Tej koalicijski vladi je predsedoval Bela Dalnoki Miklos, dejansko pa Erik Molnar in predstavnik NKS, komunistom naklonjeni Ferenc Erdei, ki je nadziral notranje ministrstvo. Drug pomemben položaj, mesto šefa policije Oddelka za državno varnost (AVO), pa so zasedli komunisti s Petrom Gaborjem. S tem so že nadzirali dva pomembna elementa represivnega aparata.⁵⁸

Podpis premirja v Moskvi januarja 1945 je prepustil Madžarsko popolnoma na milost ali nemilost ZSSR, vendar pa je zaradi ohranjanja videza demokratičnosti Stalin KPM krotil pri hitri izpeljavi prevzema oblasti. Premirje je Madžarski tudi določilo že omenjeno nadzorno komisijo pod neposrednim nadzorom sovjetskega maršala Klimenta Voršilova. ZKK je bila med drugim pooblaščenca za prepoved strank, zapiranje ljudi in izvajanje cenzure.⁵⁹ Novembra 1945 so bile izvedene volitve, ki so pokazale realno stanje političnih moči; SMP je zmagala s 60% glasov, SD in KPM sta dobila vsaka le po okoli 17%, NKS pa 6% glasov.⁶⁰ S tem je več kot 80% volilnih upravičencev izrazilo željo po parlamentarni demokraciji in ne socializmu. Glede na izid volitev bi lahko najmočnejša SMP sama sestavila vlado, kar pa so komunisti prek posredovanja Vorošilova, ki je zahteval razmerja moči iz vlade narodne enotnosti, preprečili. Komunisti so obdržali vse dotedanje pridobitve (notranje ministrstvo ter nadzor nad tajno policijo). Dne 1. februarja 1946 je bila ukinjena monarhija in razglašena republika; predsednik je postal Zoltan Tildy, komunist Ferenc Nagy pa predsednik vlade. SMP so imeli v novi vladi polovico ministrstev, komunisti pa notranjega ministra Laszla Rajka ter podpremiera Matjasa Rakosija. Do marca 1946 je uspelo komunistom v t. i. Levi blok pridobiti 350.000 članov močno SD Arpada Szaksitsa ter 150.000 članov močno NKS Petra Verdesa. S tem so se lahko uprli večinski SMP in zaostrovali razredni boj.⁶¹

⁵⁶ Prav tam, str. 311.

⁵⁷ Bela Zhelitski: *Postwar Hungary, 1944-1946*. V: Norman Naimark in Leonid Gibianskii, *The establishment of communist regimes in Eastern Europe 1944-49*. Colorado 1997, str. 74-76.

⁵⁸ Kontler, *Madžarska zgodovina*, str. 314-315.

⁵⁹ Zhelitski, *Postwar Hungary*, str. 75-76.

⁶⁰ Berglund, *The political history of Easter Europe*, str. 60.

⁶¹ Swain, *Eastern Europe since 1945*, str. 52.

Hkrati je začel Stalin zaradi "ogrevanja" hladne vojne pospeševati proces sovjetizacije vzhodnega bloka. "Taktika salame" se je v letu 1946 pospešila. Pritiskali so predvsem na SMP, ki je izločila 20 "reakcionarnih" poslancev in razpuščala "reakcionarna združenja". Pritisk se je nadaljeval v leto 1947 in dosegel vrhunec, ko so sekretarja stranke Bela Kovacs odpeljali v ZSSR. V protest se je iz strankarske skupine izločilo 50 poslancev s tem pa je stranka v parlamentu izgubila večino. Prvi meseci leta 1947 so se zaključili z režiranimi procesi in smrtnimi obsodbami voditeljev Madžarske bratske skupnosti,⁶² kar je povzročilo velik val izseljevanja med tedanjo politično elito. Sledile so čistke birokracije predvsem v varnostnih službah ter kazenske akcije proti simpatizerjem starega režima. Samo med majem in oktobrom 1946 je Rajk odstranil okoli 60.000 uradnikov. Kljub temu je skušal Stalin še vedno navidezno ohranjati stabilno koalicijsko vlado. Avgusta leta 1947 so bile nove splošne volitve na katerih je KPM dobila skromnih 22% glasov ter celo skupaj z drugimi levimi strankami (Levi blok je pridobil 43% glasov) še vedno ni dosegala absolutne večine. Oblikovala se je nova vlada z naslednjim številom sedežev; 5 KP, 2 NKS, 4 SD, 4 SM. Do preobrata je prišlo po objavi Marshallovega načrta, ko je Stalin opustil "igračkanje" z idejo postopnega prevzema oblasti in tako je bila pol leta po ustanovnem sestanku Informbiroja septembra 1947 koalicijska vlada le še preteklost, vsa oblast pa v rokah KP Madžarske. Vendar pa tranzicija iz pluralizma v sovjetski totalitarizem s tem še ni bila končana.⁶³ Laszlo Kontler meni, da je bilo "*obdobje 1944-1947 le kratka demokratska medigra*".⁶⁴

V letu 1948 se je komunistični teror okreplil, cilje so dosegali z represijo. Stranke se je razpuščalo (Nagy je odstopil, SMP razpade) ali prepovedovalo. Madžarska stranka neodvisnosti (MSN) je bila na volitvah obtožena goljufanja in prepovedana, MDS pa se je umaknila v pasivnost. Do maja 1949 se je SD združila s KPM in potem komunistom ni preostalo nič več kot to, da so opravili še zadnje popravke ter sprejeli novo ustavo. Kot sredstvo za popolno odstranitev vseh ostankov večstrankarskega sistema je bila februarja 1949 oživljena Ljudska fronta madžarske neodvisnosti. Rakosi je postal predsednik, generalni sekretar KPM pa Rajk. Zaobljubili so se, da bodo gradili socializem ter v tem procesu priznali vodilno vlogo komunistom. Tisti, ki so se zavzemali za drugačne programe, so bili razglašeni za sovražnike madžarskega ljudstva, "lojalne opozicije" ni bilo več. Članice ljudske fronte so maja 1949 nastopile na volitvah s skupno listo in zmagale s 96%. "Stalinov najboljši učenec" Matjas Rakosi je imel s tem odprto pot za vzpostavitev popolne stalinistične oblasti.⁶⁵

6. ROMUNIJA

"90% - 10%"⁶⁶

Romunska pot v socializem oz. pod komunistično vladavino je bila podobna madžarski, vendar veliko krajša in pestrejša v smislu sovjetskega vpletanja. Sovje-

⁶² Madžarska bratska skupnost se je oblikovala med vojno, da bi se konspirativno bojevala proti nemškemu okupatorju.

⁶³ Kontler, Madžarska zgodovina, str. 320-323.

⁶⁴ Prav tam, str. 323.

⁶⁵ Kontler, Madžarska zgodovina, str. 328.

⁶⁶ Judt, Povojna Evropa, str. 127.

tizacija je bila podobno pospešena z diskreditacijo medvojnega režima in strank, pasivnostjo zaveznikov in prisotnostjo Rdeče armade. Brez vpletanja ZSSR bi bila Komunistična partija Romunije (KPR) nepomembna in nepopularna, v novi povojni vladi verjetno ne bi mogla sodelovati, kaj šele da bi na tako lahek način obračunala z opozicijo in prevzela oblast.⁶⁷ KPR je bila ena najmanj fleksibilnih in najmanj reformističnih komunističnih strank držav vzhodnega bloka. Bila je maloštevilna in v predvojnem obdobju brez veljave. Njeno vlogo sta okrepila izključno sovjetsko vpletanje in prihod Rdeče armade. V KPR se ni vključevalo veliko intelektualcev, njena zgodovina je zgodovina močnih osebnosti iz delavskih in kmečkih vrst (npr. Ana Pauker, Gheorghiu Dej). Zanimivo je tudi to, da so jo vse do leta 1944 vodili tuji komunisti, neromuni, predvsem Judje in Madžari. Komunistem je bil v Romuniji nepriljubljen in razumljen kot nekaj neromunskega, zato je bila partija pogosto negotova in brez širše podpore.⁶⁸

Romunija je bila med drugo svetovno vojno na strani trojnega pakta. Junija 1941 se je pridružila Nemčiji pri napadu na ZSSR. Predsednik vlade Ion Antonescu sicer ni veljal za velikega pronacista, napadu se je pridružil predvsem zaradi ponovne pridobitve območij, ki jih je leta 1940 zasedla SZ, ter s tem skušal zmanjšati sovjetsko grožnjo. Po februarju 1943 in debaklu pred Stalingradom pa je začel Antonescu pragmatično iskati poti za izhod iz vojne. Upal je, da bo takratni vodja demokratične opozicije Juliu Maniu dosegel nekakšen dogovor z zavezniki, vendar pa so ti že takrat jasno pokazali, da bo povojno usoda Romunije narekovala ZSSR. 23. avgusta 1944 je bil ob podpori Rdeče armade izveden državni udar in Antonescu je bil aretiran. Romunija se je pridružila zaveznikom, njena vojska pa je sodelovala pri osvobajanju Romunije, Madžarske, Češkoslovaške in Avstrije, vendar jim na pariški mirovni konferenci februarja 1947 na njihovo nesrečo niso priznali statusa zaveznice. Sovjeti so zavlačevali s premirjem z Romunijo vse do sredine septembra 1944, ker so pač želeli okupirati čim večji delež države. Oktobra 1944 je bila z znanim dogovorom med Churchillom in Stalinom oktobra 1944 v Moskvi - "90% - 10%" - povojna usoda Romunije dokončno zapečatenata.⁶⁹

Prva faza sovjeticizacije, tj. ustanavljanje ljudske fronte, je bila v Romuniji precej zapletena. Od poletja 1943 so se komunisti posvetili politiki prevlade nad njim ideološko sorodnim skupinam, kot so t. i. Ploughmenova fronta, MADOSZ organizacija in majhne leve skupine. Slednje so skupaj s komunisti tvorile protinacistično domoljubno fronto. Baza domoljubne fronte se je razširila aprila 1944, ko je Stalin vsilil "moskovita" Gheorgha Gheorgiu Deja in ukazal pogajanja s socialisti ter z dvema tradicionalnima strankama (z Narodno liberalno stranko (NLS) ter Narodno kmečko stranko (NKS)). Junija 1944 se je formiral narodni demokratični blok, čeprav so pogajanja zaradi ozemeljskih vprašanj zašla v slepo ulico.⁷⁰ Dej se je zato usmeril samo v pridobitev Ploughmenove fronte in oblikovanje komunističnih partizanskih enot. Avgusta 1944 je kralj Mihael z državnim udarom pri enaki nameri prehitel 4 najmočnejše stranke (NKS, NLS, Socialistično stranko Romunije (SSR) in KPR). Odgovor strank je bil različen. Tradicionalne stranke so podprle kralja, KPR pa se je odločila borbo za oblast nadaljevati. Hkrati z aktiv-

⁶⁷ Berglund, *The political history of Eastern Europe in the 20th Century*, str. 62.

⁶⁸ Frucht, *Encyclopedia of Eastern Europe*, str. 132.

⁶⁹ Prav tam, str. 590.

⁷⁰ Keith Hitchins, *Romania 1866-1947*, Oxford 1994, New York, str. 506.

nostjo KPR je Stalin oblikoval vzporedno vodstvo z Ano Pauker na čelu, ki bi poseglo v primeru, da prevzem oblasti ne bi uspel lokalnim komunistom. Taktika "moskovitov" je bila preprosta, z napredovanjem Rdeče armade bo družbeni red razpadel, komunisti bodo zapolnili nastalo vrzel in preprosto prevzeli oblast. Stalin se je lahko tako zanašal bodisi na lokalno dejavnost Deja, bodisi na Paukerjevo.⁷¹

Po državnem udaru je bila ustanovljena nova vlada narodnega demokratičnega bloka (NDK) iz 4 glavnih strank (NLS, NKS, SSR in KPR) pod vodstvom generala Konstantina Sanatescuja. Stranke se zopet niso uspele sporazumeti o bistvenih vprašanjih, zato sta SSR in KPR ustanovila narodno demokratično fronto (NDF) s svojim programom (izvedba agrarne reforme, zavzemanje za večje delavske pravice, demokratizacija in defašizacija). Takšna mamljiva ponudba je končno začela prevešati ljudsko podporo v korist komunistov. Sedaj samozavestni socialisti in komunisti so zahtevali, da kralj sestavi vlado pod vodstvom Petruja Groze. Kralj je predlog zavrnil, v odgovor pa so socialisti in komunisti izstopili iz vlade demokratičnega bloka. Sledile so masovne demonstracije in pod pritiskom je Sănătescu novembra 1944 odstopil ter sestavil novo širšo vlado. V novi vladi Nicolaja Radesce se je komunistični vpliv že močno okrepil, zlasti v represivnem aparatu (namestnik Radesca, ki je bil hkrati notranji minister, je bil komunist). Sovjetizacija je dobila močan zagon po britanski intervenciji v Grčiji decembra 1944, ko se je Stalin odločil, da je prišel čas za odločne poteze. V Moskvo je pozval Deja ter Paukerjevo. Dej je zatrdil, da lahko prevzamejo oblast samostojno. Ob vrnitvi v Romunijo je zato opustil idejo široke koalicijske vlade in začel z agresivno kampanjo za novo vlado NDF. 25. februarja 1945 so se zgodile demonstracije, kjer je Radescu ukazal streljati, to pa je izkoristil Stalin za vojaški poseg. 6. marca 1945 je bila ustanovljena nova vlada NDF (SSR, KPR in liberalci "Tartarascu") pod vodstvom Petra Groze. V tej vladi sta bila le dva komunisti (Dej in Patrascanu), kljub temu so komunisti že obvladovali položaj. Nadaljnjo sovjetizacijo je zavrnil status Romunije kot države poraženke. Kralj je pozival zaveznike, da ne priznajo vlado Groze in ni podpisoval zakonov. Groza je bil prisiljen v vlado vključiti še po enega člana NKS in NLS, Zahod pa jo je nato končno priznal. NDF se je medtem krepila in na volitvah novembra 1946 pridobila 80% glasov. Do februarja 1948 so obročunali še s socialisti. Z močnim sovjetskim vpletanjem je bil s tem komunistom pohod na oblast odprt.⁷²

7. BOLGARIJA

"75% - 25%"⁷³

V Bolgariji so bili komunisti agresivni in željni posnemanja ureditve ZSSR. Revolucijo so v večji meri izpeljali že med vojno in se jim je ideja po legitimiranju režima skozi postopke buržoazne demokracije upirala. Ljudska demokracija "od spodaj" je bila po njihovem mnenju prava pot za legitimacijo nove družbene ureditve.⁷⁴ Proces sovjetizacije je bil hiter in izveden brez večjih težav. Šlo je za

⁷¹ Swain, Eastern Europe since 1945, str. 34-36.

⁷² Prav tam, str. 36-39.

⁷³ Judt, Povojna Evropa, str. 127.

⁷⁴ Swain, Eastern Europe since 1945, str. 32.

sicer ne odločilno kombinacijo vpletanja ZSSR,⁷⁵ pritiska od spodaj po vzoru Jugoslavije in Albanije ter nezainteresiranosti zaveznikov v skladu z dogovorom "80% - 20%". Od prevzema oblasti v Romuniji se je razlikoval v tem, da so imeli bolgarski komunisti na razpolago močnejše oborožene enote. Šlo je predvsem za vojake in simpatizerje elitistične organizacije Zvene, ki se je zavzemala za modernizacijo Bolgarije od zgoraj, z ideološkimi in organizacijskimi povezavami z Delavsko stranko Bolgarije (DSB).⁷⁶ Komunisti so bili v Bolgariji veliko bolj priljubljeni, v prid jim je šla tudi tradicionalna povezanost z Rusijo. Članstvo stranke je samo od oktobra 1944 do oktobra 1945 naraslo s 15.000 na 250.000, zlasti na račun mestne inteligence.⁷⁷

Podobno kakor Romunija in Madžarska je marca 1941 pristopila k trojnemu paktu tudi Bolgarija. Nemške enote so iz Bolgarije vdrle v Grčijo in Makedonijo, za razliko od prej omenjenih držav pa Bolgarija nikoli ni napovedala vojne ZSSR. Bolgarski komunisti so začeli že kmalu po napadu Nemčije na ZSSR junija 1941 z odporniški aktivnostmi proti pronemški vladi v Sofiji. Junija 1942 je bila oblikovana protifašistična domovinska fronta v kateri so prevladovali komunisti z Zveno kot instrumentom za omejevanje carja Borisa. Do septembra 1944 jim je že uspelo oblikovati pogoje za prevzem oblasti.⁷⁸ Dne 5. septembra 1944 je ZSSR napovedala Bolgariji vojno, slednja je brez bojev nato zaprosila za premirje in napovedala vojno Nemčiji. Premirje, ki so ga podpisali Sovjeti in Bolgari oktobra 1944, je predvidevalo sovjetski protektorat, postavitve zavezniške kontrolne komisije (ZKK) ter vzpostavitve vlade odvisne od ZSSR.⁷⁹

V Bolgariji so se komunisti obnašali ppodobno zavzeto kakor v Jugoslaviji in Albaniji z željo po čimprejšnji izgradnji socializma. Vendar so zaradi njenega statusa poraženke zavezniki temeljiteje nadzirali politični in ekonomski razvoj, zaradi česar so morali komunisti taktiko, vsaj navidezno, prilagajati zahtevam Zahoda. Formalno je bila vlada Domovinske fronte ustanovljena septembra 1944 kot koalicijska z naslednjim razporedom sedežev: 4 iz DSB, 4 iz kmečke stranke, 4 "zvenarovci", 2 socialista in 2 neodvisna. Ker pa so imeli samo komunisti oborožene enote, jim je dejansko že septembra 1944 uspelo pridobiti močan vpliv. Sovjetska vpletenost pri sovjetizaciji Bolgarije je bila minimalna. Bolgarski komunisti so sami dosegli več kot kateri koli komunisti držav osi v boju proti nepopularni vladi. Prevzem oblasti "od spodaj" je lepo razviden iz podatka, da je bilo septembra 1944 v Bolgariji oblikovanih že okoli 700 komitejev Domovinske fronte, do novembra pa že 7000 s skupnim članstvom 25.000 ljudi, kar je bilo veliko več kot so jih imele druge stranke. Sledile so represalije z 30.000 obsojenimi pripadniki starega režima in okoli 100 ustreljenimi ter hitra uvedba reform; marca 1945 so ustanavljali sindikate, partizanske enote so preoblikovali v ljudsko milico, začeli so z izvajanjem kmečke reforme. Proti opozicijskim politikom so začeli izvajati politični pritisk.

⁷⁵ Berglund navaja dva primera vpletanja: novembra 1944 je general Sergej Birjuzov, sovjetski načelnik Zavezniške kontrolne komisije (ZKK), izdal dekret, ki je prepovedal neposredno komuniciranje z britanskimi in ameriškimi predstavniki v ZKK. Januarja 1945 pa je zahteval in dosegel odstop glavnega politika kmečke stranke. V: Berglund, *The political history of Eastern Europe in the 20th Century*, str. 64.

⁷⁶ Berglund, *The political history of Eastern Europe in the 20th Century*, str. 63.

⁷⁷ R.J. Crampton: *A Concise History of Bulgaria*. Cambridge 1997, str. 184.

⁷⁸ Prav tam, str. 63-64.

⁷⁹ Frucht, *Encyclopedia of Eastern Europe*, str. 125-126.

Tako je moral npr. Georgi Dimitrov, vodja najmočnejše kmečke stranke, ki ni pristopila k domovinski fronti, odstopiti (nasledil ga je Petkov).⁸⁰ Obračunali so s socialistično stranko. Hkrati so potekala pogajanja z Jugoslavijo o ustanovitvi balkanske federacije, vendar je Stalin to preprečil. Volitve, načrtovane za avgust 1945, na katerih naj bi po predlogu ZSSR sodelovali le kandidati Domovinske fronte, je bilo treba zaradi pritiska zaveznikov prestaviti. Obdobje do volitev je bilo zaznamovano s spopadom med Domovinsko fronto in močno Petkovo opozicijo. Oktobra 1946 so bile nato izvedene volitve v ustavodajno skupščino na katerih je dobil Petkov 22% glasov, ostalo Domovinska fronta, od tega tri četrtine glasov komunisti, kar pomeni, da je samo za njih glasovalo več kot 50% volivcev. Kljub temu je bil Petkov, ki ga je podpiral Zahod, še vedno trn v peti komunistov, saj so ga podpirali predvsem mladina in ženske. Brž ko je bil februarja 1947 podpisan pariški mirovni sporazum, Bolgarija ni bila več pod nadzorom zavezniške komisije, zato so lahko komunisti pritisnili na Petkova, ga zaprli in usmrtili.⁸¹ To je popolnoma zlomilo opozicijo. Decembra 1947 je narodna skupščina sprejela novo ustavo po sovjetskem modelu, Georgi Dimitrov se je vrnil iz SZ in postal premier. Vse stranke, razen komunistične in agrarne zveze, so bile prepovedane.⁸² Agrarna zveza je ostala koalicijski partner vse do leta 1990 vendar je bila dejansko brez moči.⁸³

DSB je bila močna, s podporo Rdeče armade nepremagljiva. Prva faza sovjetizacije se je zgodila z oblikovanjem že omenjene Domovinske fronte. Takoj po koncu vojne pa si je z DSB zagotovila vodilno vlogo skozi nadzor ključnih ministrstev, represivnega aparata in komitejev domovinske fronte ter postopoma povečevala večino v koalicijski vladi in parlamentu. Članstvo se je iz septembra 1944 s 14.000 članov povečalo v letu 1946 na 500.000.⁸⁴ Komunisti so krepili svojo moč s politično represijo, zlorabljanjem sodnega sistema in nadzorom nad tajno policijo. Medtem ko je bil Zahod pozoren zlasti na ohranjanje dobrih odnosov s SZ, se je DSB s sovjetsko pomočjo vojaško in politično krepila. Delavska stranka je vsilila svojo ideologijo, enopartijski sistem, zlila državne institucije, odpravila delitev oblasti in izvajala močno propagando, vključno z nastankom kulta osebnosti. Decembra 1948, ko so že obračunali z opozicijo, se je preimenovala v KP Bolgarije.⁸⁵

⁸⁰ Joseph Held: *The columbia history of Eastern Europe in the 20th century*, Oxford New York 2005, str. 99.

⁸¹ Swain, *Eastern Europe since 1945*, str. 28-32.

⁸² Frucht, *Encyclopedia of Eastern Europe*, str. 87.

⁸³ Crampton, *A Concise history of Bulgaria*, str. 190.

⁸⁴ Gre za največji porast v vseh vzhodnoevropskih državah v istem obdobju.

⁸⁵ Frucht, *Encyclopedia of Eastern Europe*, str. 125-126.

LITERATURA

- Sten Berglund, Frank Aarebrot: The political history of Eastern Europe in the 20th Century. Cheltenham, 1997.
- R.J. Crampton: Eastern Europe in the Twentieth Century - and after. New York, 1994.
- R.J. Crampton: A Concise History of Bulgaria. Cambridge, 1997.
- Norman Davies: God's playground. A history of Poland, Volume II. Oxford, New York, 2005.
- Richard Frucht: Encyclopedia of Eastern Europe - From the congress of Vienna to the fall of communism. New York, London, 2000.
- Joseph Held: The Columbia history of Eastern Europe in the twentieth century. 1992.
- Keith Hitchins: Rumania 1866-1947. Oxford, New York, 1994.
- Tony Judt: Povojna Evropa 1945-2005. Ljubljana, 2007.
- Laszlo Kontler: Madžarska zgodovina. Ljubljana, 2005.
- Jaroslav Krejčí, Pavel Machonin: Czechoslovakia 1918-92. A laboratory for social change. Oxford, ZDA, 1996.
- Norman Naimark, Leonid Gibianskii: The establishment of communist regimes in EU 1944-1945. Colorado, 1997.
- Teresa Rakowska-Harmsone, Communism in Eastern Europe, second edition, Manchester 1984.
- Geoffrey Swain, Nigel Swain: Eastern Europe since 1945. London, 1993.

 Žiga Koncilija

 SOVIETISATION OF EASTERN EUROPE AFTER WORLD WAR II

 S u m m a r y

World War II was a turning point in the socio-political evolution of Europe, especially the so-called Eastern Bloc. Besides the post-war reality, characterised by the recovery after the catastrophic war, the Eastern European countries also had to face a thorough transformation of their socio-political regimes. The spreading of socialism with the arrival of the Red Army and the division of the world into two blocs, agreed between the two superpowers, pushed Poland, Czechoslovakia, Hungary, Romania and Bulgaria into the Soviet arms. That entailed the strengthening of the communist parties and gradual transformation of these countries into socialism according to the Soviet example.

Roughly, the Sovietisation processes entailed three stages. At the first stage the communists used the tactics of the 1930s People's Front movements. The broad People's Front governments usually consisted of communists, socialists and other anti-fascist parties. They were intended for a "soft" retaliation against the old regime, and simultaneously they would supposedly carry out gradual reforms for the takeover of power, not a violent revolution. Between 1945 and 1947/48 the communists ruled together with other left-wing, moderate or peasants' parties. At this second stage control was essential, thus the communists focused on the takeover of the repressive apparatus (military, security services, police, judiciary) and the key ministries (interior, media, justice, agriculture). However, they were not in a hurry to seize the offices of the president, prime minister or foreign minister. They left these posts to their coalition partners, thus creating an impression of democracy, which satisfied the Western observers. After the coalitions were established, the communists started weakening their coalition partners with "salami tactics". Where they came across obstacles, they carried out political pressure through the repressive apparatus, clandestinely at first, and then with open repression and terror: defamation, threats, beatings, deprivation of freedom, judicial processes (especially with the allegations of collaboration), prison sentences, assassinations, and so on. In this way they broke the strong peasant, liberal and other traditional parties and finally also social democrats. After that they were successful at

the elections, thus finally legitimising their authority. The formation of governments followed where the Communist Party dominated, while any remaining coalition partners were reduced to formal and empty roles. Simultaneously with the transition from the united front coalitions into the communist monopoly power and with the development of the Cold War the Soviet strategy turned into a radical policy of state control.

The complex processes of Sovietisation differed from state to state and depended on numerous internal as well as external factors. In the pre-war period Poland, Hungary, Romania and Bulgaria faced similar problems. They were mostly agrarian, economically underdeveloped, and their parliamentary traditions were weak. Therefore with the arrival of the Red Army they fell an easy prey to the communists. In Bulgaria the local communists were strong, while in Romania, Poland and Hungary extensive Soviet support was needed in order to take over the power. Czechoslovakia was different. It was an industrial superpower, a state with a strong parliamentary democracy and a legal Communist Party, which on average had around 10% of votes. It decided for the transformation into socialism willingly, with broad consensus of political actors of that time. However, the communists took advantage of this and ultimately took over in February 1948.